

II.ABDÜLHAMİD DEVRİNİN SON YILLARINDA
GÜNEYDOĞU ANADOLU İLE KUZEY İRAKTA AŞİRET
MÜCADELELERİ VE MİLLİ AŞİRETİ REİSİ İBRAHİM PAŞA

Doç.Dr.Selçuk GÜNAY*

Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu öteden beri birçok göçebe veya yarıgöçebe aşiretlerin yaylak-kışlak arasında yaşadığı bölgedir. Bu aşiretlerin en önemlilerinden birisi de, şüphesiz ki Milli aşiretidir. Osmanlı kaynaklarında aslen Badıllı (Beğdili) aşiretinden ayrılmış olarak zikredilen bu cemaat, Osmanlı arşiv belgelerinde "Türkman Ekrad-ı Ulus" taifesine mensup olarak gösterilmektedir. Esasen Güneydoğunun bu kalabalık aşireti , "Milli Ekradı", "Milli-i Kebir", "Milli Türkmanı" ve "Milli-i Sağır" gibi isimlerle anılmaktaydı. Aynı zamanda bu aşiret , Mardin, Diyarbakır, Ergani, Erzurum, Rakka, Harran, Urfa ve Trablusşam gibi geniş bölgelere kadar uzanıyordu (1)

*) Doç.Dr.Selçuk GÜNAY, Atatürk Üniv.Fen-Ed.Fak.Tarih Bol.Öğretim Üyesi

1) Cevdet Türkay, Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler, İstanbul 1979, s.586-587.

Onyedinci yüzyılda Milli Aşiretine mensup aşiretlerden bir kısmı Erzurum ve Kars taraflarında bulunuyordu. Onsekizinci yüzyılda Diyarbakır Voyvodalığına tabi olan Milli Aşireti , Erzurum-Urfa arasında mütemekkin olup, 11.000 çadır halkı olarak kaydedilmişti. 1711'de şekavetlerinden dolayı Rakka'ya iskan edilen bu aşiret, 1718'de Erzurum taraflarına gelerek yerleşik ahaliye zarar verici faaliyetlerde bulunuyorlardı. Bu hususta daha geniş bilgi için bk: Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskan Teşebbüsü (1691-1696) , İstanbul 1963, s.42-90 ve Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara 1988, s.46, 52, 85.

II. Abdülhamid döneminde Hamidiye Alaylarının kurulmasıyla (1890) başlayan teşkilatlanma kısa zamanda bütün Doğu ve Güneydoğu aşiretlerini içine alarak gelişmiş ve Milli Aşiretini de kendine dahil etmiştir. Anadolu'nun kuzeydoğu ve güneydoğusunu korumayı hedef alan bu yeni askerî teşkilât, özellikle Güneydoğu'da en kalabalık ve güçlü aşiretlerden birisi olan Milli topluluğunu görmezden gelemezdi. Nitekim ilk teşkilatlanmada merkez Mardin olmak üzere Milli Aşireti 41, 42, 43, 44. alaylarla Hamidiye Birlikleri içinde yer almıştı. (2)

Daha sonra merkezini Viranşehir'e nakleden Milli Aşireti Alayları, 1890 ve 1896 yıllarında Dersaadete gelerek Padişah'ı ziyaret etmişlerdi. Bu ziyaretlerde aşiret reisi Kaimmakam İbrahim Paşa da bulunmuş ve II. Abdülhamidden birçok hediye ve taltifatlar görmüştü (3).

Bir müddet sonra mirlivalığa yükseltilen İbrahim Paşa'nun yönetiminde 41, 42 ve 43. Hamidiye Alayları bulunuyordu (4).

Bu sıralarda Milli Aşireti iki kısım halinde bulunuyordu. Bunlardan birincisi, Yenişehir taraflarında bulunan Timavî Kabilesi ve Resulayn ile Mardin arasındaki fırka idi. Diyarbekir bölgesinde yer alan diğer kabileler, Hamidiye Alaylarına mensup olan Tayy, Karakeçi, Kiki, Cubur, Miran Şerabî ve Dakori aşiretleriydi (5).

2) Bayram Kodaman, Hamidiye Hafif Süvari Alayları, İst. Üniv. Ed.Fak.Tarih Dergisi, Sayı: 32, İstanbul 1979, s. 468.

3) Bu hususta bkz: Servet-i Fünun , C.VII, Sayı : 195 ve İkdâm, Sayı : 748, 750, 751.

4) Sahnâme-i Vilâyet-i Diyarbekir, 1321, s.95-99.

5) Sahnâme-i Vilâyet-i Diyarbekir, 1321, s.171-172. Mark Syks'm tesbitine göre Milli Aşireti şu kabilelerden meydana geliyordu : Danan, Seydan, Kiran,

Konumuzla ilgili bir diğere aşiret de Arap Şemmar aşiretidir. Eski devirlerden beri Orta Arabistan'da Necid'de oturan Tayy boyunun mühim bir kolu olan bu kabile, XVII. yüzyılın ortalarında kuzeye doğru ilerleyerek Suriye çöllerini ele geçirdi. İmparatorluğun merkezi idaresinin güçsüzlüğünden faydalanan Şemmarlılar Rakka bölgesini de işgal etmişti. Ancak güneyden harekete geçen bir başka Arap aşireti olan Anezeler Şemmar Aşiretini bu bölgeden sürmüşlerdi⁽⁶⁾.

Osmanlı arşiv belgelerinde Bağdad ve Musul Vilayetleri dahilinde gösterilen bu aşiret⁽⁷⁾ bölgedeki Arap aşiretlerinin en güçlülerinden biriydi. Bağdad, Deyrizor ve Musul dahilinde yaşayan Şemmarlıların umumî reisi olan Ferhan Paşa'nın vefatından sonra bu aşiret Bağdad, Musul ve Deyrizor firkaları olmak üzere üç kısma ayrılmıştı. Her bir firkaya adı geçen Ferhan Paşa'nın oğulları reislik yapmaktaydı⁽⁸⁾.

Dudikanlı, Halacan, Kelis-Merdan, Kumnares, Şarkıyan, El, Kavut, Daşı, Meşkenli, Kalendelan, Hacı Bayram, Hasenekan, Hala Jari, Elya, İsyadat, Türkan, Nasriyan, Cuvan, Sartan, Usbahan, Matmiyeh, Çemikan, Barguhan, Hisaliyeh, Ciyares, Zirefkan, Dağbaşı, Bucak, Hoşıyan, Beski, Hacı-Menli, Kasyanî, Çakalı, Merdis, Otergeç, Canbek Beyleyan, Porga, Dirican, Kav, Mulikan. Mark Sykes, *The Khalips Last Heritage*, Londra 1915 1915, s.575-576.

⁶⁾ F.Sümer, *Oğuzlar*, III. bsk. 1980 İstanbul, s.193, Şemmarlar hakkında daha geniş bilgi için bkz: A.Guillaume, "Şemmar" *IA*, C.II, s. 406-408.

⁷⁾ Cevdet Türkay, a.g.e., s.697, Tanzimattan Sonra 1846-48 Yıllarında Harput Eyaletine Bağlı Behisni Sancağı dahilindeki Siverek Kazasını yağmalayan Şemmar Aşireti şekavetiyle meşhurdu. Bu aşiret, Zeydan, Huzaa, Essabah, Abduh El-Amur, En-Necm, El-Berie, El-Ulyan, Er-Rumus, En-Nedbe ve El-Eslem aşiretlerinden meydana gelen 3200 kişilik bir süvari gücü çıkarabiliyordu. Bu hususta bkz: Abdullah Saydam, *Tanzimat Devrinde Halep ve Musul Dolaylarında Aşiretlerin Yol Açtıkları Asayiş Problemleri*, Ondokuz Mayıs Üni. Eğt.Fak. Dergisi, Sayı: 8, Samsun 1993, s.243-257.

⁸⁾ Ebubekir Hazim Tepeyran, *Canlı Tarihler*, İstanbul 1944, s.333.

Hamidiye Alayları kurulduktan sonra özellikle Güneydoğu'da eskiden beri süregelen olan aşiret mücadelelerinin gittikçe arttığı görülmekteydi. Bu mücadelelere hız kazandıran bir unsur da, alaylara mensup olan aşiretlerin imtiyazlarından faydalanarak rakip ve menfaat mücadelesi içinde oldukları aşiretlere karşı sert ve mücadelecî bir tavır içine girmiş olmalarıdır. Diğer taraftan teşkil edilen alayların doğrudan doğruya IV. Ordu merkezine bağlı olmaları mevcut mahalli otoriteleri dinlememe ve itaat etmeme gibi mahzurlar ortaya çıkarmasının yanısıra, aşiret çatışmalarını da hızlandırıyordu. Özellikle mülkî bakımdan herhangi bir suç işleyen aşiret alayları hiçbir sebeble aynı makamlarca muhakeme edilemiyor ve nihai kararlar İstanbul'da alınıyordu. Tabiatıyla bu gibi durumlar nahoş olayların meydana gelmesine zemin hazırlıyordu (9).

Bu mücadelelerden birisi de yaz aylarını Van ve Bitlis civarında oturup, kışı Musul Vilâyetinde geçiren Hamidiye 50. alayına mensup Ertuş Aşiretinin Doski Aşiretine tecavüz ederek elli dolayında kişiyi katletmesiydi. Doski aşiretinin de intikam hareketine girişeceği kati gözüküyordu.

Bu olayların önüne geçmek maksadıyla Şurây-ı Devlet kararıyla Ertuş Aşiretinin Dicle'nin sağ tarafındaki Süveydiye mevkiinde kışlaması uygun görülmüş, ancak Ertuşluların IV. Ordu Müşiriyetinin koruması altında olmasından dolayı bu karar gereği gibi uygulanamamıştı (10).

9) Selçuk Günay, Hamidiye Hafif Süvari Alayları, (1890-1918) (Basılmamış doktora tezi) Erzurum 1983, s.27.

10) Ebubekir Hazım Tepeyran, A.g.e., s. 315-316.

Tabiatıyla bütün bu olaylar mahalli otoritelerle IV. Ordu Müşiriyeti arasındaki irtibat kopukluğundan ve çekişmeden de kaynaklanıyordu.

Güneydoğu Anadolu'da aşiret mücadelelerinin bir örneği de Hamidiye Alayları 48. alayını teşkil eden Miran Aşireti reisi Mustafa (Musto) Paşa'dır. Diyarbakir Vilayetine bağlı Cezire (Cizre) kasabasında ve Dicle kenarında oturan bu aşiret, en çok Musul Vilâyeti ahalisini ve aşiretlerini tehdid eder bir görünüm arz ediyordu. 1901 yılında Miran Aşireti Arap aşiretlerinden Gergerfilere taarruz ederek birçok insanın öldürülmesine ve birçok hayvanın gasbedilmesine sebep olmuştu (11).

Alman müellifi P.Rohrbach'ın "*Cizreli Mustafa Paşa İbrahim Paşa'dan daha müthiş bir hayduttu.*" (12) diyerek vafsettiği Mustafa Paşa, 1901-1902 arasında Cizre ile Musul arasında bulunan elli kadar İslâm ve Hıristiyan köyünü yağma ve tahrip etmişti. Hatta İbrahim ve Mustafa Paşaların kurulması hedeflenen Bağdad Demiryolunu tehdid ve tahrip etmesi tehlikesi bile mümkün görülüyordu . Alman müellifi P. Rohrbach eserinde bu aşiret mücadelelerinden dolayı Musul ve çevresinin maruz kaldığı ekonomik bunalımı şöyle anlatır:

"1901 senesinde Musul'a vardığım zaman gayet şiddetli bir soğuk hüküm sürüyordu. Sokaklar kalın bir kar tabakasıyla kaplı idi... Bu yakacak yokluğunun sebebini sorduğum zaman şimaldeki ormanlık dağlardan kelekler vasıtasıyla odun ve kömür getiren tüccarın Dicle'nin iki yakasını tutmuş olan Mustafa Paşa'nın adamları

11)Ebubekir Hazım Tepeyran, A.g.e., s. 318-319.

12)P.Rohrbach, Hatt-ı Saltanat- Bağdad Demiryolu, İstanbul 1331, s.61.

tarafından haraca kesildikleri ve naklettikleri malların değerini muadil bir para ödemeyenlerin bu malları ellerinden zorla alindikten başka kendileri de birçok kötü muamelelere uğradıkları, Avrupa'dan getirilip Samsun-Diyarbakır tarikiyle Elcezire Çölünün kenarına (Diyarbakır'e) kadar katır veya deve ile oradan da cenuba doğru keleklerle sevkolunan malların dahi aynı vergiye tabi tutulduğu cevabını aldım. Filhakika Musul'da bulunduğum müddet esnasında Rusya'dan vesair memleketlerden gelip günlük ihtiyaç maddelerinden sayılan pekçok şeyin bu arada petrolün fiyatı üç dört misline fırlamıştı. " (13).

Ancak şüphesiz ki en büyük aşiret mücadelesi Milli Aşireti ile Arap Şemmarlılar arasında cereyan eden çatışmadır. Bu mücadele ile ilgili IV. Ordu Müşiri Zeki Paşa, Mardin eşrafından Abdülğafur Efendi'ye gönderdiği yazıda , Şemmar Aşiretinin kanun ve nizam tanımayarak Milli Aşiretine karşı tecavüzkâr hareketlerde bulunduğunu belirterek , alaylara mensup olmasından dolayı Millilere silah verildiğini ve asıl zararlı olacak topluluğun Şemmarlılar olacağını beyan etmekteydi. Zeki Paşa aynı zamanda Şemmar Aşireti reisi Faris Paşa'nun Padişah'ın kahrına maruz kalmaması için Abdülğafur Efendi'nin mutavassıt rolünü üstlenmesini istiyordu (14).

Mardin eşrafından Seyyid Abdülğafur Efendi ise, Şemmar Aşiretinin Deyr-i Zor Fırkası Şeyhi Faris Paşa ile münasebet kurduğunu, adı geçen şeyhlerin Padişah'ın emrine itaatkâr olduklarını ancak daha önce

13)P.Rohrbach, A.g.e., s.61-62.

14) E.Hazım Tepeyran, A.g.e., s.322.

kendilerini katli ve mallarını yağma eden İbrahim Paşa'nun kanunen tedib edilmesini istediklerini belirtiyordu (15).

Bunun üzerine Müşir Zeki Paşa, Seyyid Abdülgafur Efendiye gönderdiği yazıda, diğer aşiretlerin Şemmar Aşiretiyle birleşmiyerek bir tarafa ayrılması gerektiğini beyan ediyordu. Aynı zamanda Şemmar Aşireti firka reisleri Faris ve Ferhan Paşalara yazdığı mektupta Şemmar Aşiretini itaate davet ederek Hamidiye Süvari Alayları Teşkilâtına mensup aşiretlerin kahredici gücüne maruz kalmalarını istemediğini beyan ediyordu. Zeki Paşa bu hususta şöyle diyordu:

".. Çünkü İbrahim Paşa ve aşireti asker olduğundan kendilerini muhafaza için silah ve cephane verilecektir. Halife-i Zîşan ve Padişah-ı Kudsiyetnişan Efendimiz Hazretlerinin umum hakkında lütf-u merhameti ne mertebe ali ve mebzul ise kahr-u gazab-ı mülûkâneleri dahi o nisbetde şedid ve müessirdir. Bu hareket-i gayr-i merğubede devam ve ısrar etmiyerek atâbe-i felek mertebe-i Hazret-i Zillullahiye arz-ı nedâmet ve dehâlet ile istifayı kusur ederseniz, hakkınızda hayırlı olacağı şüphesizdir" (16).

Bu gelişmeler üzerine Şemmar Aşireti ileri gelenleri her iki taraf arasında bir saatlik bir mesafe kalmasına rağmen neticenin iyi bir şekilde sonuçlanacağını düşünüyorlardı. Bu yüzden Seyyid Abdülgafur Efendi, IV.Ordu Müşirine yazdığı yazıda İbrahim Paşa ve aşiretine silah dağıtımının ertelenmesini istiyordu (17).

15) E.Hazım Tepeyran, A.g.e., s.322.

16) Ebubekir Hazım Tepeyran, A.g.e., s. 322-323.

17) Ebubekir Hazım Tepeyran, A.g.e., s. 324.

Ancak anlaşılan oydu ki, İbrahim Paşa aşiretiyle Şemmarlıların üzerine yürümekte kesin olarak kararlıydı. Arabulucu olarak hareket eden Abdulgafur Efendinin de bu faaliyetleri neticesiz kalmaya mahkumdu.

Nitekim olaylar başlamadan evvel Diyarbekir Valisi Halid imzasıyla Sadarete gönderilen yazıda Milli Aşiretiyle Karakeçi ve Şemmar Aşiretleri arasında geçimsizliğin izalesi hususunda fırka kumandanı vekil bırakılıp çöl bölgesine doğru gidildiğini ve durumun incelemeye alındığını beyan ediyordu (18).

Ancak mahalli idarecilerin meseleyi yatıştırmak ve incelemek hususundaki gayretleri netice vermekten uzaktı. Nitekim Zor Mutasarrıflığından 2 Mayıs 1317 tarihiyle Dahiliye Nezaretine gönderilen yazıda, Milli ve Şemmar aşiretlerinin arasının düzeltilmesi hususundaki bütün gayretlerin sarfedildiği, fakat bu yolda hiçbir neticeye ulaşılamadığı beyan ediliyordu (19).

Şemmar Aşireti daha önce İbrahim Paşa'dan gördükleri kötü muamele ve tecavüzatın intikamını almak duygusuyla hareket ediyordu. Bu gayeyle adı geçen aşiret, İbrahim Paşa'nın bulunduğu Viranşehir'e gelmiş, ancak Osmanlı askerinin ve jandarmasının harekete geçirilmesiyle bu bölgeden geri çekilmişti(20).

Bu suretle geri çekilen Şemmar Urbanı üzerine harekete geçen İbrahim Paşa, Mazıdağ ve Diyarbekir'den etrafına topladığı kuvvetlerle

18)BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 414/55

19) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 416/5

20) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 416/5

Şemmarlılar üzerine yürümüştü. Ayrıca İbrahim Paşa, Diyarbekir jandarma kumandanıyla Zor Müfreze zabıtını kendisiyle ittifak ettirmeye muvaffak olmuştu. Böylece birkaç bin kişilik bir kuvvete sahip olan İbrahim Paşa, Şammarlılara yaptığı hücumda onları fena bir suretle kırarak yüzbinden fazla koyun, yirmibine yakın deve ve birçok emvali ele geçirmişti⁽²¹⁾.

Nüfusun katledilmesinin yanısıra birçok kadının da ırzına tasallut edildiğini ve vahşiyane tecavüzlerde bulunulduğunu Zor Mutasarrıfı Ahmed Şükrî Bey Dahiliye Nezaretine sunduğu raporda, beyan ediyordu (22). Zor Mutasarrıfı aynı zamanda Şammarlıların münhezimen bölgeyi terkederek çöl bölgesine doğru harekete geçtiklerini belirtiyordu.

Bu olaylara bizzat şahid olan yukarıda zikri geçen Abdül gafur Efendi müşahadelerini şöyle anlatır:

"Şemmarlıların çadırına doğru gittim. Oraya yarım saat mesafede Teletarik tepesine muvasalat ederek tepenin üzerine çıktım. Ve dövüş yerini müşahade eyledim. Develerin vesair hayvanların bağırımları ve insanların gürültüsü ve tüfek sadaları pek müthişti. Mecburen tepede kaldım. Şemmarlılar kırıldılar ve tahammül edemeyerek Resulayn'a doğru aşağıya firar ettiklerini gördüğümden oraya yakın olan İbrahim Paşa'nın çadırına gittim. Mardin Hamidiye Miriltvası Bahaeddin Paşa'nın Mardin tarafından oraya geldiğini gördüm. Şu acıklı vakalarla Şemmarlıların büyük şeyhlerinden birkaç kişi ve urbanlarından hesaba gelmez insanlar öldüğünü İbrahim Paşa

21) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 416/5

22) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 416/5

tarafından bir yüzbaşı ve bir seyyare neferi yaralanıp, bir nefer de İbrahim Paşa adamları tarafından yine yaralandığını ve Kürt devşirmelerinden yetmiş neferin öldüğü ilân olunuyordu" (23).

Bölgede görev yapan Nizamiye Yirminci Süvari Alayı zabıtları düzenledikleri ortak raporda bu feci olayları ve vahşeti aksettiriyorlardı. Onların raporuna göre İbrahim Paşa bu vahşi tecavüzleri sadece seyrediyordu (24).

Diyarbakir Valiliği de olayla ilgili olarak alınan tedbirlerin bir neticeye varamadığını belirterek, Şemmarlıların tehevür ve heyecanı ile İbrahim Paşa'nın kimseyi dinlememesinin feciatın gelişmesinde temel sebepler olduğunu beyan ediyordu. Aynı zamanda Şemmar Aşireti ve heyecana gelen diğler Mardin aşâirinin yerleşik ahaliye bir zarar vermemesi için gerekli tedbirlerin alındığını adı geöen valilik Dahiliye Nezaretine gönderdiği telgrafnâmede belirtiyordu (25).

Bu olaydan sonra Milli Aşireti reisi İbrahim Paşa sağında Diyarbakir Jandarma Kumandanı Azimet Paşa ve solunda Diyarbakir eşrafından Niyazi Efendi olduğu halde olay mahallinden çadırına avdet ediyordu. Müfrezle mülazımı Tahsin Efendi marifetiyle iki üç bin dolaylarında askerini harp nizamında dizlen İbrahim Paşa'ya, "Nefir-i Arn" denilen askerleri tarafından "In yensuru Sultan İbrahim in yensuru Hidiv-i Çöl, Ebu'l-Hamud, Yensuru Sultanu'l-ber İbrahim" gibi tezahüratlar yapılyordu. Mardin ve Zor mutasarrıflıkları tarafından "Makam-ı

23) E.Hazım Tepeyran, A.g.e., s. 325.

24) E.Hazım Tepeyran, A.g.e., s. 325.

25) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 416/5

Hilafet ve İmamet-i Kübraya" itaatsizlik olarak vasıflandırılan bu hareketin yanısıra İbrahim Paşa, bu vukuata yol açan Azmet Paşa ve Niyazi Efendi'nin "Rumeli Beylerbeyliği" payesiyle taltifatlarını Mabeyn-i Hümayundan istiyordu (26).

Tabiatıyla bu olaylar Güneydoğu Anadolu'da aşiretler arasında mücadelerin iyice şiddetlenmesine ve intikam duygularının kuvvetlenmesine yol açmıştır. Nitekim Şemmar Aşiretinin tecavüzatıyla kervan ve ticaret yollarının kapandığı hakkında mülki amirlere bazı müracaatların vaki olduğu görülmüştür. Ancak Diyarbakır valiliği bu müracaat ve iddiaların sırf kizbden ibaret olduğunu beyan ediyordu (27).

Ancak tabiatıyla henüz olayın heyecanını üzerinden atamamış Şemmarlıların yerli ahaliye herhangi bir tecavüzatta bulunmaması için bazı askeri tedbirler alınma cihetine gidilmiştir. Diyarbakır Valiliği nahoş olaylara meydan vermemek yolunda IV. Müşiriyetine yapılan müracaatların neticesiz kaldığını beyan ederek alınacak bazı tedbirlerin üzerinde duruyordu. Bu cümleden olarak iki bölük piyade askerinin Yenişehir'den alınarak, bölgede bulunan Hamidiye ve Nizamiye süvarilerinin harekete geçirildiği beyan ediliyordu (28).

Şemmarlıların herhangi bir tecavüzatına karşılık yardımcı kuvvet rolü oynamak üzere seyyar kuvvetlerin ileriye alınması da kararlaştırılmıştı. Ancak bu seyyar kuvvetlerin Şemmar Urbanının bu tecavüzünü önlemek için yeterli olmadığı da görülmüştür. Esasen bu sıralarda

26) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 416/5

27) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 420/31

28) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 420/31

Yenişehir ve Siverek ahalisi mahalli makamlara başvurarak Şemmarlılar ve onlara iltihak eden aşiretlere karşı devletin nizamiye güçleriyle kendilerini korumasını istiyorlardı (29). Bu yüzden Diyarbekir Valiliği Şemmarlıların defî için Yenişehirdeki süvarilerle Cizrede'ki piyadelerin seyyar kuvvetlere müzaheret etmesini isteyerek, IV. Ordu Müşiriyetine Dahiliye Nezareti tarafından durumun bildirilmesini istemekteydi.

Dahiliye Nezareti ise sadrazamlığa konu ile ilgili 20 Ağustos 1317 tarihinde gönderdiği yazıda Şemmar Aşiretinin hareketinin sadece Millilerden intikam almaya yönelik olduğunu ancak bu hareketlilikten ürken yerli ahaliyi korumak için alınması lazım gelen tedbirleri sıralıyordu. Ancak Dördüncü Ordu Müşiriyetine bu hususta yapılan müracaatların da neticesiz kaldığı aynı yazıda belirtilmekteydi (30). Anlaşılan oydu ki, IV. Ordu Müşiriyeti Hamidiye Alayları'na mensup aşiretlerin bu aşiret mücadelelerine daha fazla müdahale etmesini istemeyen bir politika içinde gözüküyordu.

Sadaret Makamı da olaylarla ilgili Mabeyn'e gönderdiği yazıda, Şemmar Aşiretinin kervan yollarını kapadığı ve Yenişehir ahalisinin mahsur kaldığı yolunda Yenişehir ruhanî reislerinin yaptığı müracaatın asılsız olduğunu belirtiyor ve Şemmar Urbanunun sırf "Ahz-ı sar : intikam" duygusu ile hareket ettiğini ve gerekli askeri tedbirlerin alınması için Seraskerlik Makamına durumun tekiden bildirildiğini beyan ediyordu (31).

29) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 420/31

30) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 420/31

31) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 420/31

Tabiatıyla bu galebe İbrahim Paşa'nın kendisini bölgenin hakimi olarak görmeye başlamasına sebebiyet vermiştir. Paul Rohrbach'a göre İbrahim Paşa bu tahakküme varan davranışlarını devam ettirebilmek için Yıldız Ricaline büyük rüşvetler veriyordu. Miran Aşireti reisi Cizreli Mustafa Paşa da ona göre aynı yolu takip ediyordu (32).

Şemmar Aşiretinin yanısıra Arap El-Ahef aşiretini de perişan bir vaziyete koyan İbrahim Paşa'ya karşı bu iki aşiretin reisleri Bağdad havalisindeki Arap Aşiretlerinden Deyrizor Şemmar fırkası reisi Faris Paşa'dan yardım istediler. Faris Paşa onbin kişilik bir kuvvet hazırlayarak Milli Aşiretinin karşısına dikilmişti (33).

İbrahim Paşa'nın kuvvetleri ancak üçbin kişi raddesinde olduğundan alaylara mensubiyetinden dolayı devlete müracaat ederek kendisine kuvve-i imdadiye gönderilmesini istemiştir. Bu talep ve ricası binbeşyüz piyade ve beşyüz süvari ile karşılanan İbrahim Paşa bu kuvvetle Şemmar Urbanını 1903 yılında tekrar ikinci bir mağlubiyete uğratmıştı (34).

Bir adı da (Berho Ağa) olan İbrahim Paşa'nın en yakın yardımcıları Hamidiye Alaylarında Yüzbaşı Vekili rütbesiyle görev yapan Hüseyin Kanco Efendi ile aslen Çeçen olup Diyarbekir Vilayeti Alay Kumandanlığı görevinde bulunan Azimet Paşaydı (35).

32) P.Rohrbach, A.g.e., s. 59

33) P. Rohrbach, A.g.e.,s.60

34) P. Rohrbach, A.g.e.,s.60

35) Şevket Beysanoğlu, Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı, İstanbul 1956, s.71

İbrahim Paşa'nın baskısına ve tecavüzüne uğrayan sadece Şemmarlılar değildir. Bunun yanısıra Bucak, Berazi, Aneze, Karakeçi, Cubur ve Tayy Aşiretleri de Milli Aşiretinin karşısında duramamış ve dağılmışlardır⁽³⁶⁾.

Milli Aşiretinin bu galebelerini takiben Mardin bölgesinde Şemmar, Cubur ve Tayy aşiretleri arasında mücadeleler başladığına dair haberler geliyordu. Hamidiye Alayları içinde 47. alayı teşkil eden Tayy Aşireti eskiden Arap Yarımadasının kuzeybatısında yaşarken, sonradan Diyarbekir, Musul Vilayetleriyle Mardin ile Sincar ve Habur ile Dicle arasındaki bölgede yaşayan güçlü bir aşiretdi ⁽³⁷⁾.

Nusaybin'de bulunan Mardin Mutasarrıfı adı geçen aşiretlerin Nusaybin'e yaklaştıklarını ve ahaliden "Huvve" adı altında para toplamaya teşebbüs ettiklerini bildiren bir telgrafla ⁽³⁸⁾ Diyarbekir Valiliğinin dikkatlerini çekmek istemişti. Diyarbekir Valiliğinin bu durumda gayesi meskûn yerlerin zarar görmemesiydi. Özellikle bu hususun bir "İrade-i Seniyye" olduğunun aşiret ileri gelenlerine bildirilmesi ve hareketlenen bu aşiretlerin bölgelerine çekilmesi

³⁶⁾ Ziya Gökalp, bu olaylar hakkında daha sonra yazdığı "Şaki İbrahim Destanı" adlı manzumesinde:

Beraziyi Anezeyi dağıtdı Karakeçi göğüs gerdi uğraştı
Seller gibi Şemmar kanı akıtdı Direi Beğ Arslan gibi savaştı

Mızrak dikti Karakeçi yurduna Esir düştü ahir bu çöl kurdunadiyerek bu vakaları tasvir eder. Bu hususta bkz. Şevket Beysanoğlu, A.g.e., s.71, 72, İbrahim Paşa'nın Karakeçi, Tayy ve Berazi aşiretleri üzerine yürütmesi hakkında bkz. Mark Sykes, The Khaliphs Last Heritage, s.324-325.

³⁷⁾ Bu hususta bkz. Kâmusu'l-A'lâm, C.IV, s.3030,H.H.Bravy, "Tayy" İA.C.12,s.70

³⁸⁾ BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 448/87

gerekiyordu. Bu yüzden 1319 yılı Mayısında Şemmar Aşireti reisi Farsi Paşaya, Cebur Aşireti reisi Sultan Ağa, Şemmar Şeyhlerinden Ali Abdürrazık ve Hadi ile Abdülkerim, Tayy Aşireti reisi Ali ve Miran Aşireti reisi Abdülkerim Beyler itaatlerini şu cümlelerle arz ediyorlardı:

"Maksad-ı Mukaddese -i Hazret-i Hilâfetpenahîyi anlayarak kemal-i itaatle emr-ü ferman-ı hümayuna imtisal ve beyinlerimizde mevcut olan münâfereti izale ve yekdiğerlerimizle müsafaha ederek fimabad rıza-i ilahi-i halife-i risaletpenahî hilafına hiçbir halin vukuuna meydan vermeyeceğimize yemin etdiğimizi ve halifey-i ruy-i zemin efendimizin duay-ı tevaflüd-ü ömr-ü şevket-i Hilâfetpenahileriyle lisan-ı ubudiyeti tezyin eylediğimizi arz ederiz " (39).

Böylece Diyarbekir Valisi Mehmed Nazım Sadarete bu hususta gönderdiği telgrafta aşiretlerin meskûn bölgelerden çekilerek bölgelerine döndüğünü bu suretle münâferetin izale edilerek maksadın husule geldiğini bildiriyordu (40).

Böylece rakiplerini kısa zamanda silmeyi başaran İbrahim Paşa aşiretine komşu ve içerilerinde Türkmen ve Arap Aşiretleri olmak üzere otuzbir aşireti kendine bağlamayı becermiş ve gücünü iyice artırmaya muvaffak olmuştu. O dönemde Milli Aşireti bu katılmalarla büyük bir nüfus kesafetine ulaşmıştı. Bu birliğe dahil aşiretler şunlardı: Guran, Hıfırkân, Çimkan, Kumtasan, Seydan, Div, Sermestan, Şarkıyan, Çuvan, Dudkân, Nasran, Mino, Şükran, Seykân, Berköhan, Garacine,

39) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 448/87

40) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 448/87

Advân, Bekkâre, Hadidi, Abyan, Semitan, Naiman, Şerabî, Reşan, Cemaleddin, İzolli, Harekân, Norun, Benih, Türkân, Kejan. Bunlardan, Karacadağ'da yaylıyan Türkan/Türkân ile Kejan/Kecanlı aşiretleri aslen Türkmen, Bekkâre, Advân, Didi, Geracine, Şerabî kabileleri ise Araptı (41).

Güneydoğu'da bu şekilde iyice güçlenen İbrahim Paşa , aşiretleri sindirdikten sonra yerleşik ahaliye zarar verici birtakım hareketlere başlıyordu. Nitekim İbrahim Paşa'nın bu hareketleri çevre ahalisinin zararına olarak 1903'den itibaren başlamış ve gittikçe artarak devam etmiştir. Bunun neticesi olarak Diyarbekir ahalişi büyüklü ve küçüklü olarak telgrafhaneye koşarak, "Birinci-Telgrafhane Vakası" adı verilen olayın gerçekleşmesinde etkili olmuşlardır. Ancak Mabeyne çekilen telgraflar sonuçsuz kalmış, İbrahim Paşa'nın şekavetine son verememiştir. Bu cümleden olarak İbrahim Paşa'nın Urfa hududunu tecavüz ettiği görülüyordu (42). Nezdine gönderilen Urfa memurlarına İbrahim Paşa, aşireti efradını toplamadan gitmeyeceğini beyan ettiği gibi Urfa'nın Kaba Haydar ve Döğerlü nahiyeleri ile Bozabad ve Evim ağaç nahiyeleri halkı da Milli Aşiretinin bu hareketlerinden oldukça rahatsızlık duymakta ve bu rahatsızlıklarını mahalli makamlara iletmekteydiler. Nitekim Halep Valiliğinden Sadaret Makamına gönderilen telgrafnâmede aynı gelişmeler vurgulanıyordu (43)

41) Urfa Sahnâmesi, İstanbul 1927, s.99

42) BOA, Yıldız, Sad. Hus. Maruzat,474/82; Şevket Beysanoğlu,A.g.e.,s.72

43) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat,474/82

Sadaret Makamı İbrahim Paşa'nın derhal me'vâsına dönmesini arzu ediyordu. Ancak anlaşılan oydu ki, İbrahim Paşa'da böyle bir hareket emaresi gözüküyordu. Buna rağmen sadaret makamı bu konuda kesin kararlıydı(44).

Ancak Sadaret Makamının bu kesin kararlılığı da İbrahim Paşa'yı bu faaliyetlerinden vazgeçirmeye yetmeyecekti. Nitekim özellikle Diyarbekir Vilayetinde mütegalibâne hareketler kendini göstermeye başlıyordu. Devlet hazinesinin uğradığı zararların yanısıra Diyarbekir köylerine yapılan tecavüzlerle ahalinin mahsulatı mahvediliyor, mal ve hayvanları yağma ediliyordu (45). Bu konuyla ilgili Sadrazamlığın 20 Temmuz 1321 tarihiyle Mabeyne gönderdiği yazıda halkın bu tecavüzlerden çok rahatsız ve perişan olduğu anlatılarak İbrahim Paşa'nın daha önce çıkan irade mucibince Yemen'e sürülmesi gerektiği beyan ediliyordu. Sadaret Makamına göre İbrahim Paşa'nın Diyarbekir bölgesinde oturmasının büsbütün zararlı olacağı kesindi. Bu yüzden Paşa'nın ailesiyle beraber ya mahalli ikamete mecbur tutularak ya da memuren Yemen'e veya başka bir cihete sürülmesi gerekiyordu (46).

Fakat bütün bu teklifler netice itibariyle olumsuz kalmağa mahkûmdu. İbrahim Paşa Siverek tarafından başka Nusaybin ve Diyarbekir Vilâyeti etrafındaki köy ve yerleşim merkezlerini tehdid etmeye devam ediyordu. Hatta İbrahim Paşa'nın bu taşkınlıklarının Haleb Vilâyeti dahiline kadar uzadığı görülmüyordu. Sadaret Makamına göre işin acı tarafı bu taarruzların "sınıf-ı askeriye"ye mensub bir kişi tarafından icrâ

44) BOA, Yıldız.Sad. Hus. Maruzat,474/82

45) BOA, Yıldız.Sad. Hus. Maruzat,491/1

46) BOA, Yıldız.Sad. Hus. Maruzat,491/1

edilmiş olmasıydı (47). Sadrazamlık meselenin yine askerî yolla çözümleneceğine inanıyor ve durumun Seraskerliğe bildirildiğini saraya arz ediyordu.

Bütün bu taarruzlar ve tecavüzlerden en fazla payı Diyarbekir Vilâyetinin aldığı kesindi . Bu yüzden Diyarbekir Şehri ahalisini temsilen İdare Meclisi heyeti sadarete mufassal bir şifreli telgrafta yolladılar. Vali Mehmed Nazım Paşa başta olmak üzere bu telgrafta imzaları olanlar Hakim Ömer Müfti, Defterdar Malik, Müfti Subhi, aza Maralkıyan, aza Ohannes, aza Abdülkadir ve Nakib Mesud gibi Diyarbekir'in ileri gelen kişileri idi (48).

Bu telgrafa göre, İbrahim Paşa hüsn-i niyet sahibi olmayan bir kişi olup, Musul Vilâyetiyle Zor Mutasarrıflığı dahilinde bulunan urban ve aşairi etrafına toplamıştı. Üzerine asker gönderilerek Vilâyetin şark cihetinden çıkarılmış ise de, bu tedbirden münfail olarak köy basmak ve yağma yoluyla İbrahim Paşa karşı hareketlerde bulunuyordu. Şikâyet sahiplerine göre, bu tecavüzlerden dolayı halk artık ne olursa olsun, mukabele noktasına gelmişti (49).

Telgrafta bu hale çare olmak üzere zabıta kuvvetlerinin harekete geçirildiği ve bu aşiretleri bölgelerine dönmeye zorlamak üzere Behram Paşa'nın görevlendirildiği beyan ediliyordu. Ancak bütün bu tedbirlerin yeterli olmadığı da göze çarpıyordu. Çünkü İbrahim Paşa Diyarbekir merkez köylerine tecavüzle yağma hareketlerine dahi girişmeye cüret

47) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 490/13

48) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 491/1

49) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 491/1

edebiliyor ve bu hareketleriyle bölgede sakin dura diğer aşiretlere de kötü örnek olabiliyordu (50). Bu mufassal telgrafın son kısmı şu ifadelerle bitiyordu:

".. emr-ü ferman-ı humâyun-u Hazret-i Hilafetpenahî hükmi alisine tevfiқан mumaileyh Yemen'e 'izam buyurulmadığı halde ma'a aile bu havaliden aldırılmak suretiyle ahalinin teskin-i hiyecanı muktezi idüğünden ve bugün onbir karye ahalisinin eşya ve hayvanlarıyla havflarından merkez-i vilâyete geldiklerinin ve bi-lutfihi teala aşair mamureden çıkarılmakta ise de İbrahim Paşa'nın tecavüztatdan hali kalmayacağının ve mumaileyh buradan alınırca, aşair-i saireye mucib-i intibah olduktan başka havflerinden naşi başına toplanan urban ve aşairin derhal dağılacaklarının arzına ictisar olurur. Ferman. Fi 19 Temmuz sene 1321" (51).

Aynı günlerde Diyarbekir Müftüsü Subhi Efendi ve yirmibeş arkadaşı, Makam-ı Sadarete gönderdikleri yazıda, mazlum feryadlarının yüksek makamlara ulaşmadığını belirterek İbrahim Paşa'nın tedibi hususunda hiçbir tedbirin alınmadığını beyan ediyorlardı. "Düşman-ı medeniyet" olarak vasıflandırılan İbrahim Paşa'nın fukaraya, urbana ve ekrada çok zararlarının dokunduğu belirtilen yazıda köy ahalisinin fevc, fevc vilayet merkezini doldurduğu da belirtiliyordu. Yazının son kısmı şu feryadlarla sona eriyordu:

"Umum sekene-i vilâyet günden güne telafisi kabil olamyacak hasaratdan mahv ve perişan olurlar. Efkâr ve ahval-i istilâcuvânesi

50) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 491/1

51) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 491/1

ahali-i mutiyeyi heyecan içtinde bıraktı. Temadlı eden tecavüzatını hükümetin merkez-i vilayetdeki kuvve-i zabıta ve askariyesi mukavemet edemeyecek dereceye vardırırdı. Hükümet-i Şahanedan başka ilticagâh aramaya diyagnetimiz manıdır. İstanbul'daki hamileri sayesinde mucib-i intibah olacak icraat görmiyecek ise nereye müracaat edeceğimizin ferman buyurulmasına binlerce teba-i şahane muntazırlardır. Ferman." (52).

Bütün bu müracaatlar ve feryadlar Hilâfet Makamının konu ile ilgilenmesine sebep olmuştur. Bu şikayetlerin ilgili makamlara erişmesinden sonraki günlerde 26 Temmuz 1321 tarihli bir irade çıkarılıyordu. Buna göre, İbrahim Paşa bölgesine dönmesi için yapılan tebliğatı, çekirge istilası dolayısıyla aşireti halkının öteye beriye dağıldığı ve hayvanlarının iâşesini sağlamak gayesiyle arazide bulunduğu şeklinde cevaplıyordu (53). Ancak II. Abdülhamid aynı fikirde değildi. İbrahim Paşa hemen geri dönmeli ve gasbettiği malları iade etmeliydi. Dördüncü Ordu-u Humayun Müşiri de aynı durumu bir telgrafla Mabeyn-ı Humayunu haberdar etmişti. İradede İbrahim Paşa hakkında muamele-i kanununun icrası ve gerekli soruşturmanın yapılması için Diyarbekir ve Halep Vilayetlerine bir heyet-i tahkikiyenin görevlendirilmesi hususunda emir verililiyordu (54).

Diyarbekir Valiliği bütün bu olaylardan sonra gelişme istidadı gösteren hadisatı tahkik için Vali muavini Mina Efendi'yi görevlendiriliyordu

52) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 491/26

53) BOA, İrade-i Hususiye, Gen. No: 544, Hus. No: 17

54) BOA, İrade-i Hususiye, Gen. No: 544, Hus. No: 17

(55). Ancak Tabiatıyla bu tedbirler halkın galeyanı ve şikayetlerini önlemekten uzaktı.

1905 yılı Temmuz ayında meydana gelen bu olaya "1.Telgrafname olayı" adı verilir. Halk bizzat Mabeynle telgraf irtibatı kurarak İbrahim Paşa ve hamilerinden şikayetlerini iletiyordu. Sonunda telgrafnameyi işgal eden halk durumun yatıştırılacağı yolunda verilen teminatla sakinleştirilerek dağıtılmaya muvaffak olunuyordu. Diyarbekir ahalisinin bu topluluğun insanları katlederek mallarını yağma eden İbrahim Paşa'dan şikayetleri neticesiz kalmaya mahkûmdu(56).

Diğer taraftan olayların tahkiki ve ve âşar vergisinin ihalesi hususlarını gerçekleştirmek üzere Vali Muavini Mina Efendi Siverek Kazası yoluyla İbrahim Paşa'nın merkezi olan Yenişehir'e vasil olmuştu. Burada İbrahim Paşa ile görüşen Mina Efendi, Paşanın yanlış yolda olduğunu ona anlatmaya çalışıyordu. Mina Efendi bu görüşme sırasında İbrahim Paşa'nın parmağında Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'ya ait bir yüzüğün bulunduğunu ve bunun İbrahim Paşa'nın devlete olan isyancı tutumunu aksettirdiğini resmî makamlara bildiriyordu. (57).

55) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 491/53, İbrahim Paşa'nın artan bu şikayetler karşısında faaliyetlerinin tahkik edilmesi için bir tahkik heyetinin kurulması hakkında bir irade dahi çıkarılmıştır. Bunun için bkz: BOA, İrade-i Hus. Gen No: 544, Hus.No: 17(7 Cemaziyülevvel 1323).

56) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 491/53, Şevket Beysanoğlu, Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbekir Tarihi, C.II, s. 711, Diyarbakır 1987.

57) BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 491/53. İbrahim Paşa'nın Mısır Hidivleriyle olan ilişkisi gençlik yıllarına dayanmaktadır. Tayy ve Şemmar kabileleriyle mücadeleyle giren ve devletçe tutuklanan amcası Mahmud Bey'i

Bu sıralarda Diyarbekir Valiliğini meşgul eden bir başka olay da, cinayetle mahkum olup tutuklanması gereken İsmail Ağa adındaki bir şeririn devlete teslim edilmemesi yolunda Maden Sancağında Milli Aşiretinin gösterdiği mukavemetdir. Yüzelliyi aşkın Milli atlıları mahkumu teslim etmeyeceklerini beyan etmelerinin yanısıra üçyüztü aşkın çadır kurdurarak halkın ekin ve tarlalarını tarlalarını tahrip yolunu tercih ediyorlardı. Aynı zamanda kendi reisleri tarafından emir verilmedikçe hükümet memurlarını kendi bölgelerinde redif vesair hükümet işlerine müdahale ettirmeme kararını aldıklarını bildirerek jandarmaların silahlarını almaya teşebbüs ediyorlardı. Diyarbekir Valiliğinin bölgede icrây-ı hükümet etmek için derhal tedbirler alınması yolundaki teklifi Sadaret yoluyla Mabeyne bildiriliyordu (58).

Durumu tahkikle görevlendirilen Vali Muavini Mina Efendi İbrahim Paşa'nın devlet için olan vehametini ve tehlikeli durumunu aksettirmektedir. Ona göre İbrahim Paşa Diyarbekir Vilayetinin Milli Aşiretine mensup oluşundan azami bir şekilde faydalanmaktadır. Diğer taraftan yerleşik ahalinin perişan olması yolunda paşa her türlü kötülüğü yapmakta ve devletin varlığını azaltmaktadır. Ateşli silahlara sahip olan Milli Aşireti IV. Ordu Müşiriyetinin ve Vilayetin emirlerinin aksine hareket etmektedir. Mina Efendi devletin bu duruma derhal ve acilen çare aramasını ister. Eğer devlet bu şekilde gerekli tedbirleri alacak olursa, İbrahim Paşa'nın kuvvetine zaaf gelecek ve çevresine

kurtarmak için önce Mısır'a sonra da İstanbul'a gitmiş ve Mısır Hidivi İsmail Paşayla görüşerek amcasını kurtarmıştı. Mark Sykes, A.g.e., 320-321

⁵⁸⁾ BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 491/53

toplananlar dağılacaktır. Ancak bu şekilde tedbirler alınmazsa, İbrahim Paşa'nın zulüm ve taaddileri ona göre artarak devam edecektir⁽⁵⁹⁾.

Bu sıralarda İbrahim Paşa da Mabeyne çektiği telgraflarda, yaptığı birçok kötülüğü örterek olayları başka türlü yorumlamak cihetine gidiyordu. Diyarbekir Vilayeti be.li.rtil.en .bu hususların hilaf-ı hakikat olduğu yolunda Sadarete Mükerrer yazılar gönderiyordu. Sadaret Makamı ise halkın hayvanatını gasbeden ve harmanlarını yakan aşiret güçlerinin mämurelerden çıkarıldığını, ancak bu defa aşiretin Maden cihetlerine doğru tecavüzlere başladığını bildiriyordu⁽⁶⁰⁾.

Anlaşılan oydu ki, devlet bütün tedbir ve isteğine rağmen İbrahim Paşa'nın yağma ve soygunculuğa varan hareketlerini önleyemiyordu. Diğer taraftan devlet güçleri arasında belirsizliğe varan otoriteyi birleştiremememe gibi hususlar da İbrahim Paşa'nın bu hareketlerini kolaylaştırıyordu.

1907 yılı İbrahim Paşa'nın bu kabil hareketlerini daha da artırdığı bir dönem olmuştur. Nitekim özellikle bu hareketlerin Diyarbekir ahalisini tekrar harekete geçirdiğini ve ikinci telgraf vakasının 1907 yılının son günlerinde meydana geldiğini görüyoruz. İlkönce Vali Hasan Fehmi Beğ ile görüşme imkanı sağlayan kalabalık telgrafnameyi işgal ederek, onbir gün süreyle bu işgallerini devam ettirerek durumu Mabeyne bildirme yolunu aradılar⁽⁶¹⁾.

⁵⁹⁾ BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 491/57

⁶⁰⁾ BOA, Yıldız Sad. Hus. Maruzat, 491/104

⁶¹⁾ Şevket Beysanoğlu, A.g.e., s.75

Bu süre içinde telgrafhaneyi işgal eden halk, Fransızca haberleşmeyi sağlayan bir teşkilata sahip olup, Hindistan, Çin ve Avustralya gibi ülkelerle Avrupa'nın muhaberesini sağlayan telgrafhanenin dış alemle olan bağınu kesmeye muvaffak olmuşlardı. Tabiatıyla bu gelişme de Bab-ı Alfîyi telaşlandırmıştı (62).

Gerek ahalinin Mabeyne birçok telgraflar çekmesi ve gerekse de Sadaret Makamının konu ile ilgili yazıları Mabeyn'e ulaşmış ve yeni bir takım tedbirlerin alınması Makam-ı Hilafet tarafından kararlaştırılmıştı.

Bu cümleden olarak gasbedilen emval ve hayvanatın istirdad edilerek sahiplerinde iadesi, lâzım gelenlerin tedibi, tecavüzatın bir daha tekerrürünün önlenmesi, gerekirse tecavüzün engellenmesi için askerî tedbirler alınması ve halkın heyecanının yatıştırılması gibi tedbirler alınması II. Abdülhamid tarafından irade buyuruluyordu (63).

Konu ile ilgili olarak takip eden günlerde bir askerî heyet-i mahsusanın tahkikat yapmak için görevlendirilmesi ve telgrafhanede bulunanların yerlerine dağılarak işleriyle meşgul olması yolunda iradenin zuhur etmesi meselenin boyutlarının bir hayli büyüdüğünün devlet tarafından anlaşılması manasına geliyordu (64).

Nihayet Devlet İbrahim Paşa hakkında gittikçe artak şikayetler üzerine meseleyi mükemmelen inceleyip karara bağlayacak bir tahkikat

62) Şevket Beysanoğlu, Anıtları ve Kitabeleri İle Diyarbakır Tarihi , C.II, s.744.

63) BOA, İrade-i Hususiye, Gen. No: 1023, Hus. No: 4

64) BOA, İrade-i Hususiye, Gen. No: 1043, Hus. No: 52 (14 Şevval 1325)

komisyonu meydana getirmeyi kararlaştırıyordu. Bu görevi yürütmek üzere "Yaveran-ı Hazret-i Şehriyari"den Birinci Ferik Talat Paşa ile "Teftiş-i Askerî Komisyonu" azasından Kaimmakam Fehmi Bey görevlendiriliyordu. Bu heyetin birinci görevi İbrahim Paşa hakkındaki şikayetleri tahkik etmek, ikincisi de Muş'a giderek burada Hamidiye Alayları ile ilgili bir inceleme yapmaktı ⁽⁶⁵⁾. Ancak daha önce görevlendirilen diğer "heyet-i tahkikiye"ler gibi bu komisyon da ciddi bir çalışma gösteremedi⁽⁶⁶⁾.

Ancak müracaatların çokluğu ve devamlı olması İbrahim Paşa'nın ilk önce maiyyetiyle beraber Halep'e sürülmesi ardından da ikinci bir emirle 41. Hamidiye Alayı ile beraber inşa edilmekte olan Hicaz Demiryolunun geçtiği yerleri muhafaza vazifesi verilip Şam güneyindeki Ma'an'a gönderilmesi ile neticelenecekti⁽⁶⁷⁾.

23 Temmuz 1908 'de Meşrutiyetin ilan edilmesi de İbrahim Paşa ve aşiretinin de tavır ve tutumlarında fazla bir değişikliğe yol açmadı. Meşrutiyet ilan edildiği zaman İbrahim Paşa alayları ile birlikte Şam'dan Medine'ye gitmek için hazırlanıyordu. Ancak Meşrutiyetin ilanını takib eden günlerde İbrahim Paşa'nın o zamana kadar yapamadığı bir harekete, yani isyan hareketine başladığı müşahade

⁶⁵) BOA, İrade-i Hususiye, Gen. No: 1054, Hus. No: 52 (17 Şevval 1325)

⁶⁶) BOA, 1903 yılında görevlendirilen "Heyet-i Tahkikiye" , "Boyacı" lakabıyla anılan Erkan-ı Harp Feriki Ziya Paşa'nın başkanlığı altında ilmiye, adliye ve askeriye sınıflarına mensup kişilerden oluşuyordu. Ş.Beysanoğlu, Ziya Gökalp'in ilk yazı hayatı, s. 73.

⁶⁷) Ş.Beysanoğlu, s.76. Bu sıralarda (1907) İbrahim Paşa 14.000 kişilik bir süvari gücüne sahipti. Bu hususta bkz: Mark Sykes, A.g.e., s. 302.

ediliyordu. Bu isyan hareketini hızlandıran bir sebep de halkın Dersaadet'e çektiği ikaz ve tehdid telgraflarıydı.

Tenkili hakkında emir gelen İbrahim Paşa Fırat Nehrini birçok zorlukla geçerek Urfa ile Viranşehir arasındaki Sometre harabesine gelerek burayı karargah ittihaz etmişti. Burada oğlu Abdülhamid (Hamud) de kendisine 300 kişilik bir kuvvetle katıldı. Viranşehirdeki nizamiye kuvvetleriyle savaşa girişen ve buradaki kuvvetleri kuşatma altına almak isteyen İbrahim Paşa muvaffak olamayarak, yüzelliye yakın ölü vermiş ve geri çekilmeye mecbur olmuştur (68).

İbrahim Paşa'nın bu ani hareketi karşısında derhal nizami kuvvetler ve aşiret güçlerinin bir araya gelmesiyle ikibinbeşyüzü mütecaviz bir kuvvet hazırlama cihetine gidildi. Bu birliğe dahil olarak Gönüllü Redif Taburu, Arap Tayy Aşiretinden 47. Hamidiye Süvari Alayı ve Mardin'in güneyindeki Aznavur Nahiyesinden toplanan ikiyüz kişilik bir süvari birliği de vardı. Bütün bu kuvvetlerin komutanlığı Diyarbekir Nizamiye Kumandanı Ferik Emin Paşa'ya tevdi edilmişti (69).

Üzerine bu külliyetli miktarda askerın gelmesi İbrahim Paşa'nın Viranşehir'den firar ederek Derik'e dört saat mesafedeki Hilili Köyündeki Milli Aşireti ileri gelenlerinden Hüseyin Kanco'nun kasrına iltica etmesine sebep oluyordu. Emin Paşa, asi İbrahim Paşa'ya bir

68) Ş.Beysanoğlu, Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı, s. 158, Ş.Beysanoğlu, Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbekir Tarihi, s.743-744, Mustafa Akif Tütenk, Diyarbekir'in Son 60 Yıllık (1892-1952) Vakaları, Kara Amid Der. Sayı: 4, 1960 İstanbul, s. 320

69) Ş.Beysanoğlu, Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbekir Tarihi, s.744.

mektup yazarak kaçırdığı devlet malı silahların teslimini istiyordu⁽⁷⁰⁾. İbrahim Paşa ise Meclis-i Mebusa'nın toplantısında İstanbul'a gideceğini ve şimdi teslim olmayacağını söylüyordu

Bunun üzerine askerî harekâta devam eden tedibci kuvvetlerinin zorlamasıyla İbrahim Paşa bin kadar atlısıyla Sincar Dağına gelmişti. Ancak burada tenkil kuvvetleri içinde yer alan Karakeçi (41. Hamidiye Suvari Alayı), Şenimar aşiretleri bölgede bulunan birkaç yüz hane Yezidi taifesi hanelerine hücum ile büyük yağmalarda bulunmuşlardı (71)).

Emin Paşa'nın teslim tekliflerini reddederek Musul tarafına çekilen İbrahim Paşa'nın bu geri çekilişi sırasında vefat ettiği şayiası çıkmıştı. Esasen İbrahim Paşa'nın zevcesiyle oğlu Abdülhamud (Aşiretler arasında Hamud adıyla meşhurdu) Bey'in bu yolda gönderdiği telgrafın gerçek olup olmadığını anlamak için ölünün muayene edilmesi yolunda Mardin ve Zor Mutasarrıflıklarına emir veriliyordu (72).

Nitekim yapılan tahkikat neticesinde İbrahim Paşa'nın öldüğü Takvim-i Vakayii'de yer alan şu resmî tebligle beyan ediliyordu:

"Çakmak Geçidinde (Çağ Çağ Nehri boyunca) Saftiye Esved nam mahalde medfun bulunan Millili İbrahim'in kabri hafrolunarak orada müteveffay-i mumailleyhi tanıyan zevata irae olundukta cesed-i mezbur merhum İbrahim'in olduğu bi't-teşhis ol babda tanzim olunan mazbatayı hamil olan müfreze bınbaşı Fevzi Efendi şimdi avdet etmiş olmağla ve ailesi de burada olup beraberce Diyarbekir'e

⁷⁰⁾ Ş.Beysanoğlu, Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı, s. 159.

⁷¹⁾ Ş. Beysanoğlu, Anıtları ve Kitabeleri İle Diyarbekir Tarihi, s.744-745

⁷²⁾ Takvim-i Vakayi, Sayı: 68, Ramazan 1326/5 Ekim 1908.

getirileceği ve aşiret halkı Viranşehir ve Kasr-ı Hüseyin (Kanco) mürettebat-ı askerî muhafazasında olarak mevâlarına gönderileceği maruzdur " (73).

Gerçekten İbrahim Paşa, Nusaybin'in 5-6 saat kadar güneyinde bulunan Kevkeb Tepeleri civarındaki Safiye nam mahalde ölmüştü. Yolda zaman, zaman saldırılara uğrayan ve altınları yağma edilen İbrahim Paşa'nın yanında oğulları Abdülhamid , Mahmud, İsmail, Halil, Temür, Abdurrahman ve ona bağlı kalan yediyüz çadırılık Abır Oymağı bulunuyordu (74).

Dönemin kaynakları arasında İbrahim Paşa hakkında detaylı denebilecek malumatı veren İngiliz müellifi Mark Sykes olmuştur. İbrahim Paşayla bizzat görüşen Sykes onunla ilgili intibalarını aksettirmiş, Paşanın fizikî ve ruhî portresini çizmiştir.

İbrahim Paşayla yaptığı konuşmalarda onun Avrupa ve Osmanlı siyasetini gazetelerden yakinen izlediğini belirtir(75).

Sykes'in tesbitlerine göre İbrahim Paşa'nın yanında ve hizmetinde her milletten kişiler vardı. Bunların arasında Yezidî, Ermeni, Arap, Çerkes gibi topluluklara mensup insanlar bulunuyordu. Paşanın yakın çevresinde bulunan bu adamlar arasında kanun kaçakları da vardı. Bütün bu konuşmalar sırasında İbrahim Paşa kendisinden önce Milli

73) Takvim-i Vekayi, Sayı: 10,12 Ramazan 1326.

74) Ş.Beyanoğlu, Anıtları ve Kitabeleri İle Diyarbekir Tarihi,C.II, s.745.

75) Mark Sykes, A.g.e, s. 319

Aşiretinin reisleri olan atalarının yaptıklarını ve Osmanlı Devletine karşı olan mücadelelerini anlatmıştır⁽⁷⁶⁾.

Diğer taraftan İbrahim Paşa, gençlik yıllarına dair hatıralarını da Sykes'e nakletmiştir. Diyarbakir bölgesinde tüccarları rahatsız etmesi Milli Aşiretinin yeni reisi olan İbrahim'in altı kabile reisiyle beraber Sivas'a sürgününe sebep olmuştur. Çeşitli maceralardan sonra Malatya'ya gelen İbrahim'in aşiretlerin desteğini alarak merkezine döndüğü görülmüyordu.

Sykes'e göre İbrahim'in kuvvetini artırmaya başlaması 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşından sonradır. Onun ilk hareketi Resu'l-Ayn'da bulunan Çerkeslerle dostluk kurması ve çevre aşiretleri itaat altına almak olmuştur. Bu güç artırımını Hamidiye Alaylarına girmeyeyle doğru orantılı olarak devam etmiştir⁽⁷⁷⁾.

Sykes'in korkunç bir karakter yapısında tavsifiyle vasıflandırdığı İbrahim Paşa ona göre kendine hakim bir karakterde ve Ortaçağ Avrupasının feodal baronlarına benzeyen bir göçebe reisiydi. Yine de Sykes onun çadırında Timur ve Attila gibi göçebe hükümdarların havasını teneffüs ettiğini belirtir⁽⁷⁸⁾.

Şunu belirtmeliyiz ki, Sykes'in tesbitlerine göre zıt karakter yapısı içinde olan İbrahim Paşa, II. Abdülhamid'in son yıllarında Güneydoğu

⁷⁶⁾ İbrahim Paşa'nın bu konuşmalarında, dedesi Eyüp Bey'in Revandizli Mehmed Bey tarafından öldürüldüğünü, dedesi Timavî'nin Mehmed Ali Paşa isyanı sırasında İbrahim Paşa ordusu saflarına katıldığını ve babası Mahmud Bey'in Şemmar ve Tayy aşiretlerini püskürterek gücünü Bingöllerden, Musul'a kadar artırdığını beyan etmiştir. Mark Sykes, A.g.e., s. 319-320.

⁷⁷⁾ Mark Sykes, A.g.e., s.321-323.

⁷⁸⁾ Mark Sykes, A.g.e., s. 326.

Anadolu ve Kuzey Irak'ta gücünü iyice hissettirmiş ve aşiret mücadelelerinin ortaya çıkardığı tipik bir kabile reisi hüviyeti göstermiştir. İbrahim Paşa olayını değerlendirirken bölgenin ve devletin içinde bulunduğu şartları da gzntnde tutmanın gerekli olduğu bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır.